

В. М. Шевчук, канд. юрид. наук, доц.
Національна юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого

ЗНАЧЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Останнім часом в криміналістичній літературі неодноразово уже декларується створення самостійної окремої теорії тактичних операцій. Так, якщо у 1983 р. В.І. Шиканов зазначав, що окрема криміналістична теорія тактичних операцій активно формується, у 1985р. М.П. Яблоков вказує про зародження теорії тактичних операцій, то у 1986 С.І. Цветков, аналізуючи питання розробки окремої криміналістичної теорії тактичних операцій, приходить до висновку про завершення початкового етапу становлення цієї теорії. У 1995р. В.О. Образцов обґрунтовує ідею про виникнення та подальший розвиток криміналістичного вчення про тактичні операції, включивши це вчення в окремий підрозділ підручника у розділ теоретичної та методологічної основ криміналістики.

Коли ж і ким було створене таке вчення, у чому його зміст і значення для теорії та практики боротьби зі злочинністю? У зв'язку з цим вважаємо справедливою точку зору Р.С. Белкіна, який зазначав, що хоча в літературі неодноразово уже декларується створення самостійної окремої теорії тактичних операцій, думається, що ця концепція ще не досягла такого рівня і знаходиться поки ще у стадії формування.

Аналіз літератури показує, що науково-практичні знання про тактичні операції формувалися та розвивалися безсистемно, тому вони ще не можуть претендувати на окрему криміналістичну теорію. Необхідно виходити з поняття окремої криміналістичної теорії і вимог до неї, які сформульовані Р.С. Белкіним, зокрема, він вказує, що в основу окремої криміналістичної теорії покладено гіпотезу, яка відрізняється від неї лише ступенем підтвердженості фактами. Базою для побудови гіпотез і перетворення їх в окремі криміналістичні

теорії в кінцевому рахунку є факти. Окремою криміналістичною теорією не може бути будь-яка сукупність окремих теоретичних положень. Теоретичні побудови тільки тоді можуть бути об'єднанні в окрему криміналістичну теорію, коли вони належать лише до чітко визначеної сукупності явищ, пов'язаних між собою органічно. У рамках окремих теоретичних положень пізнання може дійти до знання окремих закономірностей предмета: об'єктивний же зв'язок цих закономірностей більш глибокої сутності – це вже рівень окремої криміналістичної теорії.

Розглядаючи структуру окремої криміналістичної теорії, Р.С. Белкін виділяє в ній наступні елементи: предмет, об'єкт та метод окремої теорії. Виходячи з указаних методологічних посилок, ще рано говорити про створення окремої криміналістичної теорії тактичних операцій. У криміналістичній науці та практиці розслідування окремих видів злочинів накопичено, систематизировано та узагальнено великий емпіричний матеріал, який може послужити вихідною базою для побудови гіпотези про формування окремої криміналістичної теорії тактичних операцій.

Теоретичні основи тактичних операцій вимагають фундаментальних досліджень та комплексних розробок даної проблематики. Проте у цьому плані мають місце окремі труднощі. Передусім, на наш погляд, певні труднощі та перепони у подальшому розвитку теорії тактичних операцій складають не розробленість і недосконалість системи методів пізнання та дослідження тактичних операцій. У першу чергу, цим обумовлений низький рівень емпіричної бази досліджень, який базується в основному на окремих прикладах із практики.

Окремі труднощі дослідження проблеми тактичних операцій пов'язані з її комплексністю, можливості ж їх вивчення шляхом застосування традиційних прийомів криміналістичних наукових досліджень мінімальні. Ні аналіз кримінальних справ, ні опитування співробітників правоохоронних органів не дають необхідних відомостей про характер і зміст тактичних операцій. У більшості випадків оперативно-розшукові та організаційно-

технічні заходи не знаходять відображення в матеріалах кримінальних справ. Досить складним питанням є вичленовування тактичної операції з усієї маси слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційно-технічних заходів, які проводилися у зв'язку з розслідуванням кримінальної справи.

Як свідчить аналіз наукових досліджень останніх років, інтерес до питань тактичних операцій у криміналістів не зник. Проте в основному це криміналістичні рекомендації по використанню тактичних операцій при розслідуванні окремих видів та груп злочинів. Крім того, нерідко розробки теоретичних основ тактичних операцій, які були сформульовані майже три десятиліття назад, але залишаються актуальними, не використовуються та не враховуються дослідниками.

У сучасній криміналістичній науці намітилися нові підходи до визначення сутності тактичних операцій. Можна виділити три основних напрямки в дослідженні тактичних операцій, зокрема їх сутності і поняття.

По-перше, на наш погляд, становить інтерес діяльнісний підхід до вивчення тактичної операції (В.О. Образцов, М.В. Салтевский). Так, В.О. Образцов (1994) запропонував розглядати тактичну операцію як відносно самостійну специфічну структуру діяльнісного типу, реалізовану слідчим для рішення якого-небудь завдання розслідування в умовах сформованої ситуації. Акцент у дослідженні розглянутої наукової категорії перенесено автором на практичну сторону розслідування злочинів. У даному випадку акцентується увага на існуванні закономірних нерозривних зв'язків і відносин між елементами, її складовими, дозволяючи сприймати таку складову частину процесу розслідування як певну цілісність, самостійну, специфічну структуру діяльнісного типу. На думку М.В. Салтевського (2001), тактична операція – це засіб діяльності слідчого, застосований для вирішення тактичних завдань, що виникають при розкритті, розслідуванні і попередженні злочинів. Тактична операція, за твердженням автора, це діяльнісна категорія, що розкриває функціональну сторону тактичних засобів.

По друге, тактичні операції в теорії криміналістики нерідко розглядаються як програмно-цільовий метод (Л.В. Пономарьова, А.В. Дулов). Так, Л.В. Пономарева (2002) тактичну операцію визначає як програмно-цільовий метод організації розслідування злочинів і вказує, що тактична операція це свого роду алгоритм дій слідчого, реалізований з урахуванням сформованої ситуації в ході розслідування кримінальної справи. Для того щоб скористатися програмно-цільовим методом при проведенні тактичних операцій, необхідні ретельно розроблені типові програми розслідування окремих видів злочинів, які мають виступати як інструмент, що організує діяльність, а також технологія застосування таких програм по конкретних кримінальних справах. Так, А.В. Дулов (1979) зазначає, що є всі підстави розглядати тактичну операцію як систему, і називає її програмно-цільовою системою.

По третє, досить своєрідне та цікаве розуміння сутності тактичної операції запропонував І.М. Комаров, який називає їх “криміналістичними операціями” і визначає як “криміналістичний метод пізнання в процесі досудового провадження” (2003). На нашу думку, такий підхід не зовсім повно й точно відображає специфіку досліджуваної категорії. Незважаючи на необхідність розумної лаконічності, визначення повинно містити основні істотні ознаки поняття. Запропонований автором термін “криміналістичний метод пізнання” не виконує ніякого змістовного навантаження, оскільки не можна визначити, які методи пізнання є винятково криміналістичними. Більше того, у природі не існує криміналістичних методів пізнання, а є лише методи пізнання, які використовуються для вирішення криміналістичних завдань. Слід зауважити, що методи пізнання застосовуються у всіх науках, у тому числі й у криміналістиці, для всіх наук вони єдині, проте це не означає, що їх необхідно називати “криміналістичними методами пізнання”. Дійсно, це метод, але не пізнання, а метод організації розслідування.

На наш погляд, найбільш вдалою і перспективною є позиція учених криміналістів (А.В. Дулов, С.Ф. Здоровко, Іщенко Є.П., В.О. Коновалова, В.О. Князєв, В.О. Образцов, В.Ю. Шепітько, В.І.

Шиканов та ін.), які формулюючи поняття тактичної операції виділяють найбільш істотні ознаки цієї наукової категорії.

Дослідження концептуальних основ тактичних операцій у криміналістичній науці, на наш погляд, мають здійснюватися за двома рівнями. Перший – необхідно вивчити та дослідити сутність й поняття тактичних операцій, наукові основи, історію розвитку, структуру, класифікацію тактичних операцій, місце цієї теорії у системі криміналістики, взаємозв'язок з іншими галузями криміналістичного та іншого наукового знання, судово-слідчою практикою. На другому рівні вивчаються та досліджуються особливості формування окремих типів та видів тактичних операцій, форм та можливостей реалізації отриманих знань з метою побудови та застосування на практиці типових тактичних операцій, які проводяться для вирішення типових завдань розслідування окремих видів та груп злочинів.

Таким чином, оптимізація та підвищення ефективності розслідування злочинів у значній мірі залежить від того, наскільки глибоко розроблені теоретичні основи тактичних операцій, від того, як практика проведення таких операцій забезпечена відповідними методичними розробками. У зв'язку з чим на сучасному етапі розвитку криміналістики досить актуальною та важливою стає проблема розробки концептуальних основ тактичних операцій й застосування їх при розслідуванні окремих видів злочинів. Подальші дослідження поставлених питань сприятимуть збагаченню теорії криміналістики, забезпечать передумови для появи нових підходів до вирішення важливих проблем криміналістичної тактики та методики, спрямованих на підвищення ефективності розслідування злочинів, удосконалення форм і методів взаємодії слідчих та органів дізнання.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УКРАЇНІ**

**Матеріали науково-практичної конференції
(м. Харків, 24-25 травня 2005 р.)**

**Харків
2005**